

UiO : **Institutt for spesialpedagogikk**
Det utdanningsvitenskapelige fakultet

Vennskap hos ungdomsskoleelever med
utviklingshemming
- En utfordring for en inkluderende skole?

Hanne Marie Høybråten Sigstad
Førsteamanuensis dr. polit.

Faglig pedagogisk dag - 1. november 2018

Introduksjon

- Vennskap – en utfordring for en inkluderende skole?
- Intensjonen om en inkluderende skole dreier seg om fungerende felleskap preget av mangfold, der hver enkelt har sin selvfølgelige plass og opplever tilhørighet til felleskapet.
- Denne presentasjonen retter seg mot vennskap, og har et særlig fokus på ungdomsskoleelever med lett grad av utviklingshemming.

- Hvilke kvaliteter kjennetegner venns­kaps­relas­joner, og i hvilken grad er dette relevant for vennskap hos elever med utviklingshemming?
- Presentasjonen tar utgangspunkt i et gjennomført prosjekt basert på kvalitative intervjuer blant ungdomsskoleelever med lett grad av utviklingshemming og deres beskrivelser av hva som kjennetegner et godt vennskap, kombinert med resultater fra intervjuer med deres foreldre.
- Med utgangspunkt i dette prosjektet, vil jeg diskutere i hvilken grad vennskap hos ungdomsskoleelever med utviklingshemming innebærer en inkluderingsutfordring for skolen.
- Presentasjonen gir ikke klare svar på spørsmålet, men heller nye spørsmål til ettertanke

Definisjoner av vennskap

- Et nært vennskap - definert som et emosjonelt bånd mellom to mennesker, som er kjennetegnet ved gjensidig preferanse, gjensidig glede og samhandling, og at relasjonen samtidig er stabil over tid

Howes, 1983

- Noen karakteristiske aspekter ved vennskap: likhet, felleskap, intimitet, nærhet, hjelp, konflikt, støtte, stabilitet og trygghet

Bukowski et al., 1994; Jobling et al., 2000; Matheson et al., 2007; Newcomb & Bagwell, 1995; Webster & Carter, 2013

- Mens felles interesse og felleskap ofte kjennetegner vennskap hos mindre barn, synes egenskaper som intimitet, lojalitet, tillit og nærhet, å være av vesentlig betydning i relasjoner blant ungdom

Bukowski et al., 1993; Estell et al., 2009; Meyer & Ostrosky, 2014

- Med økende alder, blir vennskap stadig mer viktig
Bukowski et al., 1993; Simpkins et al., 2006
- De som har mer intime vennskap, kan vise ferdigheter i perspektivtaking, har bedre kvalitet og opplever mer nærhet i sine relasjoner
Simpkins et al., 2006; Tipton et al., 2013
- Gjensidighet synes å være essensielt. Gjensidighet kan inkludere gjensidig atferd og gjensidig nominasjon
Webster & Carter, 2013
- Gjensidige vennskap har blitt beskrevet som vennskap der begge velger den andre som bestevenn
Newcomb & Bagwell, 1995
- Positive relasjoner antas å bidra til og styrke sosiale ferdigheter og bidra til sosial kompetanse

Utviklingshemming og sosial samhandling

Hva kjennetegner mennesker med utviklingshemming og deres evne til å delta med andre i sosial samhandling?

Vi vet at utviklingshemming er en tilstand som gir en generell lærehemming, og som vanligvis blir definert ut fra tre kriterier:

- signifikante begrensninger i intellektuell funksjon
- signifikante begrensninger i adaptiv atferd, og
- tilstanden må ha oppstått i løpet av utviklingsperioden, det vil si før fylte 18 år.
AAIDD, 2017

- Adaptiv sosial atferd omfatter både begrepsmessige, sosiale og praktiske ferdigheter
Carr & O`Reilly, 2016

Utvikling av adaptiv sosial atferd

- Sosialkognitive ferdigheter dreier seg om evnen til å forstå andres sinn, ha innlevelse og å kunne vise sympati. Evnen til å vise empati handler om å kunne se verden fra en annens perspektiv.
- Forståelse for andres intensjoner er en forutsetning for å etablere felles oppmerksomhet og forstå språk, kommunikasjon og samspill. Siden mennesker med utviklingshemming har en forsinket kognitiv utvikling, vil det innebære store utfordringer med sosialt samspill.
- For mennesker med utviklingshemming kan de kognitive vanskene gjøre det mer utfordrende for eksempel å gjenkjenne følelser hos seg selv og andre. Dette gir en særlig emosjonell sårbarhet.
- Vansker kan med å regulere egne følelser kan resultere i at en for eksempel trekker seg vekk fra situasjoner som synes ubehagelige, eller at en ikke forstår hva slags type sosial atferd som er egnet til å ta vare på sosiale relasjoner som egentlig oppleves som hyggelige.

- Det å kunne lære seg formelle og uformelle regler for sosialt samspill, er særlig krevende for mennesker med utviklingshemming.
- Dette skyldes at læring av sosiale regler til en viss grad er avhengig av å kunne oppfatte, regulere og svare på følelser hos seg selv og andre.
- Vi vet også at fordi mennesker med utviklingshemming kan ha vansker med å forstå og tilpasse seg sine omgivelser, kan noen utvikle et avvikende atferdsmønster.
- Atferdsvanskene kan dreie seg om en mangelfull evne til å sette seg inn i hvordan andre mennesker tenker, og derfor forårsake vansker med å tilpasse seg de regler som gjelder for å delta i sosialt samspill med andre.

- Regler for å kunne gjenkjenne, forstå og håndtere følelser hos seg selv og andre, læres gjennom nære relasjoner med foreldre eller andre omsorgsgivere, i samhandling med jevnaldrende og andre, via prosesser som modellering og forsterkning.
Carrs & O`Reilly, 2016
- I kontrast til typisk utviklede barn, vet vi at de med utviklingshemming i mindre grad vil være i stand til å gjenkjenne, uttrykke og regulere følelser, svare på andres følelser, følge formelle og uformelle regler, og derfor kan ha utfordringer i det å etablere og håndtere vennskap.
- Sosial kompetanse i relasjon til jevnaldrende krever med andre ord at en er i stand til å håndtere de komplekse sosiale ferdighetene som er nødvendige for å oppnå tilfredsstillende samhandling. Ungdom som strever med å kommunisere, har svikt i minnefunksjoner og som har kognitive vansker, kan derfor være sårbare, og vennskap kan oppleves utfordrende.
Bagwell & Schmidt, 2011; Guralnick, 2010; Matheson et al., 2007; Meyer & Ostrosky, 2014

Tidligere forskning på jevnaldrenderelasjoner og vennskap hos mennesker med utviklingshemming/særskilte behov

- Forskning på sosial deltakelse hos barn med særskilte behov i vanlig skole har vist at disse elevene oftere opplever avvisning av andre, de er sosialt mindre aktive, og ensomhet kan være et stort problem
Frostad & Pijl, 2007; Mand, 2007; Heiman, 2000; Jobling et al., 2000; Martin, 2013; Mason et al., 2013
- Andre studier nyanserer dette bildet. En større studie blant elever med og uten lærevansker i vanlige skoler viste eksempler på gode jevnaldrenderelasjoner. Elever med lærevansker hadde bestevenner og like mange gode venner som andre elever, selv om færre vennskap syntes å vare over tid
Estell et al., 2009
- Forskningsstudier har også vist at med lettere funksjonshemninger synes å foretrekke jevnaldrende som selv har funksjonshemning, som sine bestevenner
Curtin & Clarke, 2005; Estell et al., 2009; Reed et al., 2011; Sigstad, 2013, 2017
- Det synes imidlertid som om slike vennskap i mindre grad er gjensidige
Reed et al., 2011

- Det ser ut til at mennesker med utviklingshemming har større utfordringer med å etablere nære og gjensidige vennskap sammenliknet med jevnaldrende med typisk utvikling
Heiman, 2000; Jobling et al., 2000; Matheson et al., 2007; Siperstein et al., 1997; Tipton et al., 2013
- Vennskap hos ungdom med utviklingshemming har blitt karakterisert ved mindre nærhet og mindre positiv gjensidighet enn det som har vært tilfelle i vennskap blant jevnaldrende som ikke har funksjonshemninger
Siperstein et al., 1997; Tipton et al., 2013
- Sammenlignet med vennskap mellom jevnaldrende uten lærevansker, har vennskap som inkluderer barn med lærevansker, blitt karakterisert ved mindre verbal kommunikasjon, mindre grad av samarbeid, mindre følelsesmessig utveksling, sjeldnere gjensidig glede, en asymmetrisk rollefordeling og fravær av gjensidig interesse **Siperstein et al., 1997**
- Vi vet også at ungdom med utviklingshemming synes å ha lavere forventninger til vennskap. Deres vennskap ser ut til å ligne mer på vennskap blant barn på yngre alderstrinn; oftere karakterisert ved felleskap, samhandling, likhet i interesser eller personlighet, nærvær og stabilitet heller enn nærhet, intimitet, gjensidighet og fortrolighet
Heiman, 2000; Matheson et al., 2007; Siperstein et al., 1997; Webster & Carter, 2013

Tidligere studier om vennskap

- Tidligere forskning knyttet til jevnaldrenderelasjoner blant mennesker med funksjonshemming, peker på i hovedsak på vennskap mellom elever med og elever uten funksjonshemming (for eksempel Siperstein et. al., 2009; Solish et. al., 2010; Wendelborg & Tøssebro, 2008; Koster et. al., 2009; Webster & Carter, 2012)
- Studier av vennskap viser hvilke egenskaper som karakteriserer et nært vennskap. Forskningen er basert på studier blant mennesker uten utviklingshemming
- Disse studiene av vennskap viser at mennesker med utviklingshemming skiller seg signifikant fra mennesker uten utviklingshemming, spesielt ut fra nærhet og gjensidighet

Definisjoner av vennskap

Beskrivelser fra ungdom med lett grad av utviklingshemming og deres foreldre - Presentasjon av en forskningsstudie om vennskap

- Fokus rettet mot elever som var tilknyttet spesialgrupper innen den ordinære skolen, og som samtidig hadde en tilhørighet i en ordinær klasse
- Vennskap - definert som relasjoner til jevnaldrende med og uten utviklingshemming, avhengig av hvem elevene selv omtalte som sine venner.
- Hensikten: Undersøke hvordan ungdomsskoleelever med lett grad av utviklingshemming definerer kvaliteter ved vennskap, og diskutere i hvilken grad disse definisjonene samsvarer med etablerte definisjoner av et nært vennskap.

Metode for prosjektet

- Prosjektet gjennomført på ungdomsskoler i østlandsområdet.
- Del av et større prosjekt basert på kvalitative dybdeintervjuer, som i tillegg til ungdommene, også inkluderte foreldre og lærere
- Denne delen av prosjektet inkluderte elleve individuelle intervjuer og to fokusgruppeintervjuer, der tegning, bilder og tankekart ble brukt som supplement til samtale

Resultater fra studien

Med utgangspunkt i ungdommenes egne beskrivelser, ble kvaliteter i vennskap kategorisert som:

- gjensidig preferanse
 - gjensidig glede
 - samhandling
 - omsorg
 - gjensidig tillit
 - fortrolighet
 - tilknytning
-
- Kriteriene for et nært vennskap syntes å være oppfylt, om enn i en noe moderat grad.
 - Nærhet og gjensidighet syntes å ha betydning, selv om disse kvalitetene ved vennskap har vært vurdert å ha mindre relevans innenfor denne målgruppen i tidligere studier.

Eksempler på ungdommenes/foreldrenes beskrivelser

Gjensidig preferanse – Å kalle noen en venn, viser visse preferanser når det gjelder vennskap. Når de ble spurt om hvordan de ble kjent, svarte en:

«Vi ble bare kjent med hverandre, det sa bare klikk.»

Gjensidig glede – uttrykker en opplevelse av glede ved å være sammen med den andre. Ungdommene viste gjensidig glede for eksempel ved å beskrive følelser i relasjon til den andre:

«Da føler jeg meg lykkelig inni meg.»

«Veldig hyggelig å ha en venn.»

Gjensidig tillit – handlet om delt myndighet i relasjonen, en trygghet slik at relasjonen var tilstrekkelig trygg til å tåle krangler, i tillegg til at fortrolighet i relasjonen var viktig. Foreldrene bekreftet gjensidig tillit i disse vennskapene:

«De har kjent hverandre gjennom mange år. Jeg tror hun kjenner på en slags trygghet ved å være sammen med Ellen. Den andre har ingen agenda, hun er helt stabil og trygg, og de har noen felles interesser; de bryr seg overhodet ikke om hva andre tenker.»

Tilknytning – var et aktuelt tema i vennskapene, her uttrykt som nærhet versus tap:

I: Hva tenker du på når du tenker på en god venn?

U1: Når vi er langt fra hverandre, så savner jeg den andre og sånn.

U2: Det er at vi elsker hverandre.

U3: Å holde sammen.

U4: Man ønsker å være sammen, og når man er sammen, så tenker man på hverandre.

U5: Det kan være litt sånn, at jeg savner Ellen så mye i ferien, og så blir jeg veldig glad når jeg hører at hun har det fint.

Avvik fra tidligere studier

- Vi har sett at denne studien viser hvordan kriteriene for et nært vennskap syntes å være oppfylt, om enn i en noe moderat grad.
- Nærhet og gjensidighet viste seg å ha betydning, selv om disse kvalitetene ved vennskap har vært vurdert å ha mindre relevans innenfor denne målgruppen i tidligere studier.
- Tidligere studier har derimot understreket at mennesker med utviklingshemming i mindre grad enn andre er i stand til å etablere nære vennskap, sammenlignet med de med typisk utvikling.
- Spørsmålet er hva som skyldes at ungdommene i denne studien faktisk delvis oppfylte kriteriene til et nært vennskap.

1. Definisjonsspørsmål?

- En forklaring kan være forskjeller i definisjoner.
- Nærhet kan forståes og uttrykkes ulikt gjennom andre dimensjoner som omsorg, gjensidig tillit, fortrolighet og tilknytning.
- Det er tidligere vist at beskrivelser av vennskap blant mennesker med utviklingshemming kan være basert på en uvanlig forståelse av begrepet vennskap.
- Forskjeller i deres beskrivelser kan skyldes begrensede språkferdigheter. De kan streve med å beskrive vennskap fordi de har en svakere evne til å uttrykke seg.

2. Behovet for gjensidighet?

- En annen forklaring på de ulike resultatene kan dreie seg om en orientering mot gjensidighet
- Ungdommene søker etter gjensidighet i sine relasjoner.
- I sine beskrivelser av vennskap viste det seg at disse ungdommene refererte til vennskap med jevnaldrende med utviklingshemming, eller vennskap med yngre uten utviklingshemming

Mulige konklusjoner

- Denne studien har delvis bekreftet noen antagelser som opprinnelig var forutsatt, men også avkreftet andre
- Ungdom med utviklingshemming synes å ha lavere eller ulike forventninger til vennskap
- Vennskap blant unge med utviklingshemming synes å fungere på samme måte som vennskap blant yngre barn
- Et ønske om gjensidighet kan være noe av forklaringen
- Imidlertid kan det se ut som at vennskap mellom ungdom med utviklingshemming er noe mindre preget av nærhet og fortrolighet

Vennskap i en inkluderende skolekontekst

- Kan disse resultatene si noe om betydningen av vennskap hos elever med utviklingshemming innenfor en inkluderende skole, og i tilfelle by på utfordringer for en optimal inkludering?
- Elevene i denne studien hadde tilhørighet til spesialgrupper i den ordinære skolen. Spesialgruppernes tilknytning til hovedskolen artet seg forskjellig. Ulikt i hvilken grad elevene hadde en naturlig tilknytning til ordinær klasse
- Elevenes beskrivelser av vennskap dreiet seg i hovedsak om vennskap til jevnaldrende på skolen med utviklingshemming (innad i gruppene) eller yngre uten utviklingshemming utenfor skolen (venner i nabolaget eller søsken)

- Studien beskriver elevenes opplevelse, deres definisjon av vennskap, slik de opplever det
- Elevene representerer en elevgruppe med særskilte behov innenfor en ordinær skole
- De har liten eller ingen mulighet til å påvirke rammene for sin undervisning, organisering, fysisk plassering, mulighet til deltakelse

Behovet for gjensidighet

- Er dette med gjensidighet et poeng?
- Hvordan legger vi til rette for at elever skal gis muligheter til likeverdige relasjoner innenfor en inkluderende sammenheng?
- Hva betyr behovet for gjensidighet med hensyn til utvikling og læring?
- Hva betyr behovet for gjensidighet med hensyn til sosial samhandling?
- På hvilken måte er det mulig å gi rom for gjensidighet innenfor en inkluderende sammenheng?

En trussel for inkluderingen?

- Er gjensidighet en motsetning til inkludering og mangfold?
- Vil tilrettelegging for relasjonsbygging der gjensidighet er fokus, skape segregerende løsninger, og dermed true muligheter for inkludering og rom for mangfold?
- I dette omtalte prosjektet søkte elevene venner innad i spesialgruppene og i liten grad utover blant andre jevnaldrende.
- Skyldes dette organisering av skoletilbudet, eller er det en naturlig søken mot medelever, der de kan oppleve å være jevnbyrdige?
- Eller er erfaring av gjensidighet i sosiale relasjoner et grunnleggende prinsipp og et mer generelt kriterium for at et felleskap skal oppleves inkluderende?

Muligheter for løsninger

- Spørsmålet om opplevelsen av gjensidighet i vennskap er en forutsetning eller utfordring for inkludering, gir ingen enkle og entydige svar.
- Det handler ikke nødvendigvis om jevnbyrdige vennskap er en forutsetning eller en utfordring for en vellykket inkludering, men kanskje heller et både og.
- En erfaring av likeverd synes å være en forutsetning for å få alle typer relasjoner til å fungere, uavhengig av funksjonsnivå.
- Konsekvensen av denne diskusjonen vil handle om hva skolen gjør for å legge til rette for elevenes relasjoner, og hva denne tilretteleggingen betyr med tanke på å skape et inkluderende miljø.

Publikasjoner fra prosjektet

- Sigstad, H. M. H. (2017). Successful Inclusion of Adolescent Students with Mild Intellectual Disabilities - Conditions and Challenges within a Mainstream School Context. *International Journal of Special Education*, 32(4), 767-783.
- Sigstad, H. M. H. (2017). The role of special education teachers in facilitating peer relationships among students with mild intellectual disabilities in lower secondary School. *Journal of Intellectual Disabilities*, On line first. doi: 10.1177/1744629517715788
- Sigstad, H. M. H. (2017). Vennskap på like fot - inkludering av elever med utviklingshemning, I: S. Nilsen (red.), *Inkludering og mangfold - sett i spesialpedagogisk perspektiv*. Oslo: Universitetsforlaget, 199 - 219.
- Sigstad, H. M. H. (2017). Qualities in friendship - Within an outside perspective – Definitions expressed by adolescents with mild intellectual disabilities. *Journal of Intellectual Disabilities*, 21, 20-39. doi: 10.1177/1744629516631682
- Sigstad, H. M. H. (2016). Significance of friendship for quality of life in adolescents with mild intellectual disability: A parental perspective. *Journal of Intellectual and Developmental Disability*, 41(4), 289-298. doi: 10.3109/13668250.2016.1200018